

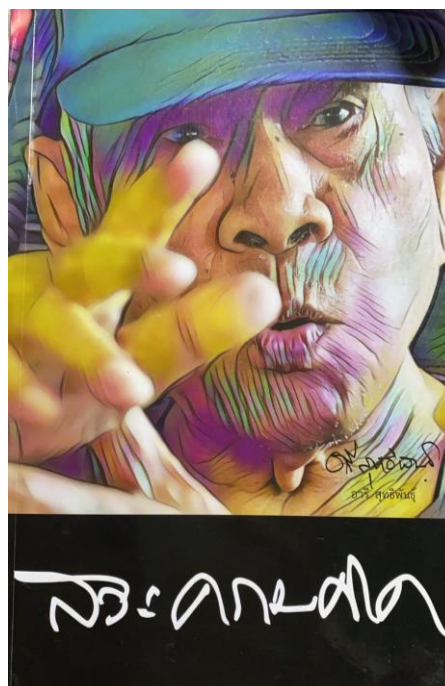
บทวิจารณ์หนังสือ
สวะ ความคิด
ผู้เขียน: อารี สุทธิพันธุ์

วิจารณ์โดย
เดือนใจ อาชีวะพนิช*
Tuanjai Archevapanich*
E-mail: tuanjai.a@rmutsb.ac.th

สาขาวิชาวิศวกรรมอิเล็กทรอนิกส์และโทรคมนาคม คณะวิศวกรรมศาสตร์และสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ นนทบุรี 11000
Department of Electronics and Communication Engineering, Faculty of Engineering and Architecture,
Rajamangala University of Technology Suvarnabhumi, Nonthaburi 11000 Thailand

*Corresponding author E-mail: tuanjai.a@rmutsb.ac.th

(Received: April 23, 2021; Revised: April 24, 2021; Accepted: April 27, 2021)

รูปที่ 1 ปกหนังสือ สวะ ความคิด ผู้เขียน : อารี สุทธิพันธุ์ “สำหรับผู้อ่านหนังสือไทยออกและคิดเป็น”

“สวะความคิด” เขียนและรวบรวมความคิดในสภาพแวดล้อม ที่น้ำท่วมหลายจังหวัด โดยที่เข้าใจว่าธรรมชาติถูกมนุษย์แสดง
หาผลประโยชน์มากเกินไป เหมือนกับคนตัดผมสั้นเกรียน เวลาฝนตก น้ำก็ไหลได้ง่าย เป้าหมายคือ หวังว่าการยุให้คิด จะสามารถ
พัฒนาคนได้ดีกว่าให้คนทำตาม

สวะลอยไปตามน้ำ หากคนคิดได้ สวะก็จะไม่ลอยต่อไป เริ่มตั้งหลักอย่างมีจิตสาธารณะเท่าๆ กับรู้ทันความเปลี่ยนแปลงนั้น
โดยไม่ประมาท

อารี สุทธิพันธุ์
18 กันยายน 2553

หนังสือเรื่อง **สว่ความคิด** นี้ให้แง่คิดและแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อเพื่อให้นักเรียนได้รู้จักเหตุและผล ให้รู้จักตัวตนของตนเอง ให้รู้จักความพอเพียง รู้จักกาลเวลา รู้จักอยู่ร่วมกับผู้อื่น อีกทั้งยังรวมไปถึงการรู้จักที่จะรักและเคารพสิทธิของผู้อื่น ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ทำให้สังคม และประเทศชาติอยู่กันอย่างสันติสุข ไม่วุ่นวาย สับสน ต่อสิ่งที่มีกระทบ โดยนำศิลปะมาเปรียบเทียบกับ การดำรงชีวิตได้อย่างน่าสนใจ

สำหรับศิลปินแห่งชาติท่านนี้ อารี สุธิพันธุ์ได้รับการบรรจุอาชีพครูเมื่อปีพุทธศักราช 2500 ที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร ปีพุทธศักราช 2555 ได้รับแต่งตั้งให้เป็นศิลปินแห่งชาติ และในปีพุทธศักราช 2561 สามารถกำหนดบทบาทของศิลปินได้ว่า มีบทบาทเสมือนผู้ออกแบบสะพานเชื่อมระหว่างบุคคลและสถาบัน อีกทั้งท่านยังได้ออกแบบ โทรเลขจากพ่อหลวง แล้วแสดงร่วมกับสมาคมทัศนศิลป์แห่งประเทศไทย ที่หอศิลป์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ เป็นครั้งแรก

หนังสือเล่มนี้มีทั้งหมด 159 หน้า แบ่งออกเป็น 18 หัวเรื่อง ซึ่งจุดเด่นของหนังสือเล่มนี้เริ่มตั้งแต่หน้าปกที่ถ่ายทอดความเป็นครูศิลปะและศิลปินแห่งชาติ ด้วยลายเส้นบนใบหน้าในวัย 90 ปี บ่งบอกความเป็นอัตลักษณ์ศิลปินแห่งชาติ อารี สุธิพันธุ์ ใบรองปกได้มีการกล่าวเชิดชูการวางอาจารย์ด้วยคำกลอนตามรูปแบบการเขียนหนังสือของศิลปินท่านนี้ แสดงความถึงความรักถึงครูอาจารย์ของท่าน ผู้วิจารณ์คาดว่าในหนังสือเล่มนี้มีส่วนเสริมจากการพิมพ์ครั้งแรกในหัวเรื่อง คำประกาศ.....ของข้าพเจ้าเมื่อเช้า 90 ที่ได้กล่าวถึง ความเชื่อ ความเห็นเสริม การลงมือทำ เพื่อบ่งบอกถึงความเป็นครูศิลปะ โดยศิลปินท่านนี้ได้รับตัวตนของท่านในฐานะครูศิลปะในปี 2500 และในปีพุทธศักราช 2555 สังคมมองว่าท่านเป็นศิลปิน ท่านได้นำภาษาหนังสือเป็นสื่อ ได้คำ 9 คำ คือ กตัญญู ซื่อสัตย์ มัธยัสถ์ ขยัน อดทน ถ่อมตน ทาน กล้าตัดสินใจ และจริงใจ ระบายบนระนาบรองรับที่ได้สัดส่วนของความงามที่ยอมรับกันในสังคม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเตือนสติให้รู้จักและเข้าใจตัวเองมากขึ้น ด้วยหลักการของท่านได้สรุปตามขั้นตอนการมองเห็น 6 ประการ

ความคิดเห็นของครูศิลปะ (อารี สุธิพันธุ์)

ศิลปศึกษาเน้นให้นักเรียนมีเสรีภาพในการคิด ในการแสดงออก ด้วยสื่อวัสดุแปลกใหม่ที่ได้พัฒนาและเป็นการสำรวจตัวเองว่ามีความถนัดตามธรรมชาติทางด้านใด ตามหลักการของนักจิตวิทยาร่วมกันจุดยืนในการสอนได้เสนอพื้นฐานทางการคิด 3 ประการ บ่งบอกตัวตนของความเป็นครูอาชีพอย่างแท้จริง ทั้งนี้ผู้เขียนได้สอบถามประเมินผลด้วยตัวท่านเองพบว่าการเปลี่ยนแปลงต่อกระบวนการที่ท่านได้เสนอเพียงเล็กน้อย ซึ่งจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

คิดกันอีกที

ผู้เขียนได้เสนอความคิดเห็นในบทความ **คิดกันหน่อย** โดยได้กล่าวถึงเรื่องเวลาแบ่งเป็นสามช่วงคือ ช่วงเวลาที่ผ่านไป ช่วงเวลาที่กำลังเป็นอยู่และช่วงเวลาที่กำลังกลายเป็น อดีต ปัจจุบัน อนาคต สำหรับคิดกันอีกที อยู่ในช่วงเวลาที่ผ่านมา และกำลังเป็นอยู่ ในช่วงเวลาที่ผู้เขียนมีโอกาสเสนอแนะครูศิลปะและครูสอนวิชาอื่นๆ กอปรกับท่านอาจารย์สาโรช บัวศรี ได้บัญญัติศัพท์การศึกษา คำว่า ประสบการณ์ (Experience) ทำให้วิชาศิลปะมีความสำคัญและในปีพุทธศักราช 2503 กระทรวงศึกษาธิการเพิ่ม หัตถศึกษาเป็นองค์ 4 คือ พุทธศึกษา พลศึกษา จริยศึกษาและหัตถศึกษา ในคำกล่าวที่ว่า ศิลปะมีอยู่ทั่วไปในธรรมชาติ ใครจับได้ก็เป็นเจ้าของ โดยรวมของผู้เขียนต้องการสื่อว่าเมื่อมีสิ่งนี้ก็จะต้องมีสิ่งนั้น แนวคิดเป็นคู่ อาจเป็นแนวทางแก้ปัญหาได้ เท่าๆ กับความสามารถแยกส่วนที่เป็นเหตุและส่วนที่เป็นผล

คิดกันได้แล้วที่กำลังเป็นอยู่และจะกลายเป็น

ผู้เขียนต้องการสอบถามท่านเป็นครูศิลปะ หรือเป็นศิลปิน หรือเป็นทั้งสองอย่าง เพื่อแสดงให้เห็นว่า อาชีพครูเป็นอาชีพที่ช่วยให้คนเรียนมีความรู้ มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม รู้ตัวว่าตนเป็นใคร มีอาชีพอะไร มีมนุษย์สัมพันธ์ดีหรือไม่ และเป็นผู้เสียสละในวิชาชีพโดยตรง การเรียนการสอนวิชาศิลปะผู้เขียนได้ถือเอาความคิดสร้างสรรค์เป็นแนวทาง ซึ่งสอดคล้องกับ Bloom's Taxonomy ไม่ว่าจะเป็นครุศาสตร์ได้ผู้วิจารณ์คิดว่าความคาดหวังของครูผู้สอนต้องการให้ลูกศิษย์มีความเจริญงอกงามด้วยหลักหรือกรอบที่สามารถสร้างสรรค์ และประสบความสำเร็จ

วัฒนธรรมและนวัตกรรม

ในหัวข้อนี้เป็นการให้ความหมายของวัฒนธรรม จะเจริญงอกงามให้แก่ตน หรือหมู่คณะได้ อยู่ที่คนที่ไม่โลภะ ไม่มีโมหะ และไม่มีโทสะ ซึ่งท่านได้นำเสนอหลักเกณฑ์ทั่วไปในการประเมินคือ ความพอเพียง ความพอดี และความเหมาะสม ความเชื่อ และความศรัทธา เป็นเหตุหนึ่งของการกระทำของคนและเป็นพื้นฐานของวัฒนธรรม ทำให้การดำรงอยู่เป็นรูปธรรม มีความหมาย และมีความสุข ความศรัทธาเป็นเรื่องที่ไม่ต้องพิสูจน์ ไม่ต้องหาเหตุผล เช่นสังคมไทยมีความศรัทธาในครูผู้สอนและศรัทธาในสิ่งที่ เป็นรูปธรรมมองเห็นได้ ท่านยังได้เขียนถึงความเชื่อ ซึ่งเป็นผลมาจากการสอบทานความแปลกแยกที่เกิดจากความศรัทธา เกิดความสงสัยหรือความน่าจะเป็น ทำให้ความศรัทธาพัฒนาเป็นความเชื่อ ผู้เขียนได้กล่าวถึงวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับ ศิล สมาธิ ปัญญา ที่เป็นแนวคิดที่พัฒนาจากทวิลักษณ์ ที่มีลักษณะเป็นคู่

ความเชื่อและความศรัทธา เป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรม

เรื่องของการกรรม ท่านได้เขียนถึงกิจกรรมที่คนทำ มีทั้งกายกรรมที่กระทำด้วยกายและวจีกรรมที่ใช้อวาจา ส่วนนวัตรกรรมทำด้วยการคิดเขียน ทำด้วยการคิดในใจ และคิดให้เห็นเป็นรูปธรรมที่แปลกใหม่ กรรมไม่ใช่สิ่งที่กำลังทำแต่เป็นสิ่งที่ได้ทำมาแล้ว ติดตัวมาก่อน มีคำกล่าวว่า “เราเห็นจริง แต่สิ่งที่เห็นไม่จริง” นั้นแสดงถึงว่าเรากำลังคิดเปรียบเทียบกับคนอื่นจะเป็นจริงทั้งได้คือ ต้องเห็นจริง และสิ่งที่เห็นก็จริง

การถ่ายทอด ภาษาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม กล่าวคือ เราไม่รู้ภาษานั้นเราก็อ่านไม่ออก

ความคิดเห็นเกี่ยวกับเนื้อหาสาระในสังคม

ผู้เขียนได้กล่าวถึงวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ชีวิตแทรกอยู่ในกิจกรรมทุกอย่างเพื่อให้การดำรงอยู่ของเรามีความสุขตามศักยภาพของการรับรู้ และการตัดสินใจ พอจะสรุปได้ว่า คนเป็นต้นกำเนิดวัฒนธรรม ซึ่งไม่สามารถบังคับกันได้ ต้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการดำรงอยู่จากคนที่เป็นต้นกำเนิดวัฒนธรรมนั้น

วัฒนธรรมกับรูปแบบทางนวัตกรรม

เมื่อคนเป็นผู้สร้างวัฒนธรรม อาจเป็นผู้สร้างสรรค์ตามคนรุ่นก่อน ผู้เขียนได้จับกลุ่มผู้ที่เต็มใจสร้างสรรค์ไว้ 4 กลุ่ม แต่ละกลุ่ม มีความเอื้อเพื่อเอื้อแก่กัน มีการเสียสละรักใคร่ กลมเกลียวกัน รู้รักสามัคคี มีหน้าที่รับผิดชอบร่วมกัน เป็นสังคมเดียวกัน แต่ละกลุ่มมีลักษณะแตกต่างกัน การนำเสนอในเล่มนี้ชี้ให้เห็นว่าวัฒนธรรมนั้นเริ่มต้นด้วยการตามกันไปก่อนแล้วมาคิดดัดแปลง สร้างสรรค์เป็น นวัตกรรมของตนเองภายหลัง เช่นเดียวกับการยอมรับบางสิ่งบางอย่างในช่วงแรกเพื่อให้เกิดวิถีแห่งความอยู่รอด วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ชีวิตแทรกอยู่ในกิจกรรมทุกอย่าง เพื่อให้การดำรงอยู่มีความสุขตามศักยภาพการรับรู้และการตัดสินใจแต่ละคน

คนเป็นครู

ผู้เขียนได้ให้แยกลักษณะการสอนเป็นสอนให้ทำตามกับสอนให้คิด หากมองลึกลงไปพบว่าพวกที่ถูกสอนให้ทำตาม เน้นครู และรูปแบบที่เรียกกันว่าเยี่ยงๆ เป็นแกนนำ และพวกที่สอนให้คิด เน้นเสรีภาพนักเรียนในการแสดงออกเชิงสร้างสรรค์ ผู้วิจารณ์เห็นด้วยกับผู้เขียน ซึ่งในปัจจุบันในโลกแห่งการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาเทคโนโลยีอย่างก้าวกระโดด ความคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งสำคัญต่อการเรียนการสอนในปัจจุบัน

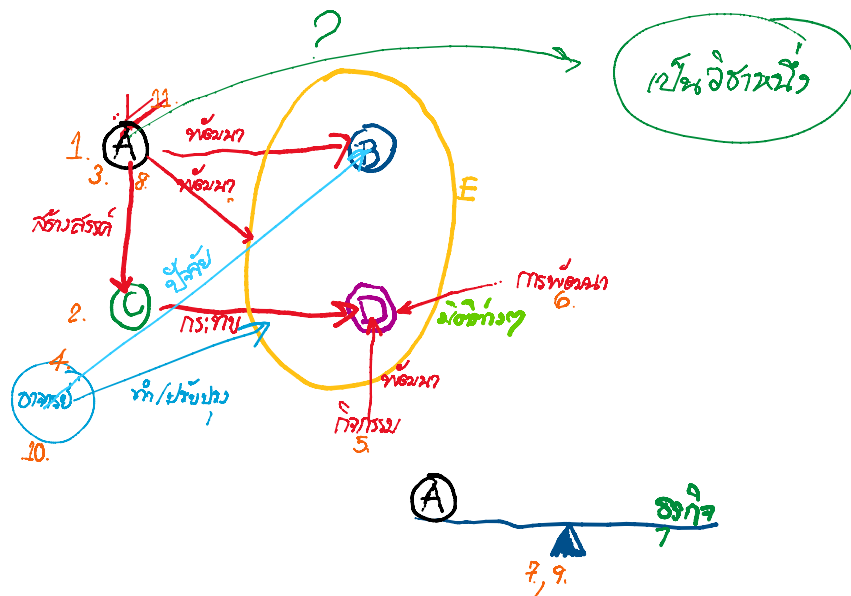
คนเป็นครูนั้นให้ความรักได้ ให้ความคิดไม่ได้ แต่สอนให้คิดได้ ส่วนเขาจะทำอะไร จะทำหรือไม่ เป็นเรื่องของเขา

เมื่อครูเป็นประธานเปิดการแสดง

ท่านอารี สุทธิพันธุ์ เมื่อครั้งไปมีส่วนร่วมในการเปิดงานของศิลปินสองท่าน ซึ่งเป็นนิทรรศการของผู้ถ่ายทอด เน้นที่ใจและความรู้สึกเป็นหลัก ท่านได้ใช้ใจเป็นสื่อกลางในการอธิบาย อันเป็นสุนทรีย์เชิงปรัชญาที่ว่าจะตอบคำถามว่าอะไรเป็นอะไร โดยมีพิธีการรองรับ ความเป็นครูศิลปะ และศิลปินแห่งชาติของท่านนั้น ท่านได้กล่าวว่า ผมเป็นครูศิลปะ สอนมานานตั้งแต่ปี พุทธศักราช 2500 เป็นต้นมา และมีความเชื่อยึดถือเสมอมาคือ คนเป็นครูนั้น ให้ความรักได้ ให้ความคิดไม่ได้ แต่สอนให้คิดได้ ผู้วิจารณ์มีความศรัทธาในความเป็นครูศิลปะและศิลปินของท่านที่ได้ให้ใจในการสอนจิตวิญญาณความเป็นครูของท่านเปี่ยมไปด้วย ความศรัทธาในวิชาชีพ

เมื่อครูถูกถาม

เมื่อครูถูกถามจากนักศึกษาระดับปริญญาโทในครั้งหนึ่ง เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในงานวิจัยจำนวน 11 ข้อคำถาม ผู้วิจารณ์ขอสรุปความเชื่อมโยงของข้อคำถามทั้ง 11 ข้อดังรูปที่ 2

- Ⓐ สุนทรียศาสตร์ ศิลปะ ดนตรี
- Ⓑ บุคลากร
- Ⓒ การออกแบบสถานที่/ศิลปะ
- Ⓓ พนักงานและองค์กร
- Ⓔ คน

รูปที่ 2 ความเชื่อมโยงของคำถามที่เป็นส่วนหนึ่งในงานวิจัย

สำหรับคำตอบที่ผู้วิจารณ์รู้สึกสนใจและประทับใจในตัวท่านอาจารย์ที่สะท้อนตัวตนของท่าน ในคำเกี่ยวกับคำว่า อุดมกิจกับศิลปะ คำตอบข้อ 9 คือ **ผมไม่มีความคิด และไม่เคียดคิดจะเป็นนักธุรกิจด้วยครับ** ส่วนในข้อ 7 ท่านได้กล่าวถึง **ความงาม ความจริง ความมีจริยธรรม ความคิดสร้างสรรค์ ลงมือทำจริงด้วย หรือการใช้ศิลปะ ดนตรี** เข้ามาช่วย หากผู้สนใจต้องการเข้าถึงข้อคำถามและคำตอบของท่านสามารถติดตามได้จากหนังสือเล่มนี้ ทุกคำตอบของท่านน่าสนใจ นำไปเป็นแบบอย่างที่ดีอาชีพครูพึงมี จริยธรรม และคุณธรรม รวมถึงความพอเพียง

การรับรู้และการตอบสนองของคนเป็นครู

แนวทางในการตอบสนองของคนเป็นครูมี 4 แนวทาง คือ

1. การถ่ายทอดรูปแบบตอบสนองตามที่เห็น : เห็นจริงๆ
2. การถ่ายทอดรูปแบบตอบสนองตามที่รู้ : รู้จริง
3. การถ่ายทอดรูปแบบตอบสนองตามที่เข้าใจ : เข้าใจจริงๆ
4. การถ่ายทอดรูปแบบตามสบายอย่างเสรี : เสรีจริงๆ

ข้อมูลเกี่ยวกับผู้นำเสนอการถ่ายทอดรูปแบบตามการรับรู้ทางการเห็น

ข้อมูลของครูศิลปะที่มีแนวคิดในการดำรงอยู่

1. เต็มใจเป็นผู้ให้ วัสดุและวิธีการตามที่เหมาะสมกับสภาพของผู้สนใจ
2. เต็มใจแสดงความชื่นชมผลงานที่นักเรียนถ่ายทอดรูปแบบสำเร็จแล้ว
3. สำนวญตัวเองสม่ำเสมอ เป็นผู้แสวงหา อ่อนน้อม ถ่อมตน
4. ทดลองค้นคว้าหาแนวทางวิธีการถ่ายทอดรูปแบบแปลกใหม่อย่างสม่ำเสมอ
5. นำผลทดลองนั้นไปเผยแพร่ให้ผู้สนใจได้นำไปทดลองทำดู
6. เข้าใจรูปแบบผลงานการออกถ่ายทอดรูปแบบว่าคิดขึ้นใหม่ ดำรงอยู่แล้วก็ดับไปมีรูปแบบใหม่มาแทน
7. ทำให้อยอมรับการเปลี่ยนแปลงในทุกระดับการถ่ายทอดรูปแบบ

ทั้งเจ็ดข้อนี้ผู้วิจารณ์พบว่า เป็นแนวทางการฝึกตนได้อย่างดีเยี่ยม ฝึกให้เป็นผู้ให้ ยินดีกับความสำเร้งของผู้อื่น เรียนรู้การรู้จักตนเองให้มาก การเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ หรือการยอมรับการเปลี่ยนแปลง และรักความก้าวหน้า

เมื่อเขาให้ผมไปบรรยาย

ท่านได้กล่าวว่า สำหรับความคิดสร้างสรรค์นั้น ผมอย่างนำเสนอว่าความคิดไอดีเดียวทุกคนมี ความคิดเกิดจากภาพในใจของเราทุกคน เมื่อปะทะกับสิ่งแวดล้อมได้เป็นประสบการณ์เขียนเป็นโครงสร้างได้ดังนี้

ความคิด = ภาพในใจ + สิ่งแวดล้อม → ประสบการณ์

และมีหลักการเชิงสร้างสรรค์ เสมือนเป็นแนวทาง 10 ประการ ซึ่งเป็นสิ่งน่าสนใจ

ความคิดเห็น

จากที่เข้าใจร่วมกันในปรัชญาและวิทยาศาสตร์ จากประสบการณ์สุนทรียะเชิงปรัชญาและสุนทรียะเชิงวิทยาศาสตร์ทำให้เกิดแนวคิดไปใช้ในการเรียนการสอนดังนี้

1. พยายามจัดประสบการณ์ที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ตามสภาพภูมิศาสตร์ ตามสภาพวัฒนธรรม และให้พยายามคิดว่าสิ่งใดเหมาะสม ควรรักษาไว้ สิ่งใดกันออกไป สร้างสิ่งใหม่แทน
2. พยายามจัดประสบการณ์ กระตุ้นให้ตระหนักในการโฆษณาที่หลอกลวง อย่าเป็นเหยื่อของการโฆษณานั้น ๆ ไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ และมีสติในการสอบทาน มีเหตุผลเป็นฐาน
3. พยายามจัดประสบการณ์ให้รู้จักคิด รู้จักแยกแยะ รู้จักวิเคราะห์เหตุผลแล้วแก้ปัญหาด้วยตัวเองและตัวช่วย ในกรณีเห็นว่าควรมี
4. พยายามจัดประสบการณ์ให้รู้จักผิดชอบ รู้จักใจเข้าใจเรา รู้จักสร้างมนุษยสัมพันธ์ตามสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน ไม่เกินขอบเขตจนทำให้คนเดือดร้อน

การนำเสนอประสบการณ์เชิงปรัชญาและประสบการณ์เชิงวิทยาศาสตร์ ท่านชวนให้คิดว่า ให้เขารู้สองสิ่งแล้ว เข้าสามารถคิดถึงสิ่งที่สามได้

มิติ

ความคิดเห็นตามความจริง เป็นความจริงที่กระตุ้นให้คิดสอบทาน ทบทวนให้เป็นรูปธรรม ตามความเข้าใจที่ได้จากความจริงที่ทำให้เกิดมิติหนึ่ง สอง สาม จนถึงมิติที่สี่ ทำให้คิดได้ว่า สิ่งต่างๆ ที่มีอยู่นั้น เมื่อเราเห็นว่ามียุ่จริง สิ่งนั้นย่อมส่งผลให้เกิดสิ่งนี้ มีความสัมพันธ์กัน

การได้รับประสบการณ์ใหม่ มิติใหม่ จะช่วยให้เกิดความจำ ความประทับใจ ที่เกิดขึ้นแก่เราอย่างมีคุณค่ายังการสื่อสารทัศนศิลป์

การสื่อสารเป็นกระบวนการเบื้องต้นของคนเราที่รวมอยู่กันเป็นกลุ่มเป็นชุมชน หากสื่อสารไม่ตรงกันก็รู้เรื่องรูปแบบการสื่อสารมีหลากหลาย การแสดงผลงานทางศิลปประเภททัศนศิลป์ก็เป็นรูปแบบหนึ่งที่มีจะไม่สามารถสื่อกันได้ตรงกันระหว่างผู้สร้างและผู้สนใจ ทั้งนี้อาจเพราะว่า ผลงานทัศนศิลป์หรือศิลปะที่มองเห็นมีไว้สำหรับสื่อทางตา ไม่ต้องอธิบายตามแนวคิดที่ว่ารูปเดียวมีค่ามากกว่าคำพันคำ

สว่ความคิดท้ายเล่ม

สำหรับผู้สนใจในหนังสือเล่มท่านได้สรุปเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับครูศิลปะและศิลปินต่างกันอย่าง โดยให้มองตัวตนเป็นสำคัญ

สำหรับผู้วิจารณ์ชอบและประทับใจในเนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ ด้วยอาจเป็นเพราะว่าเป็นสายอาชีพครูเหมือนกับท่าน ได้รับรู้ตัวตนของท่านที่สะท้อนจากหนังสือเล่มนี้ **ความเป็นครูต้องเป็นทั้งจิตวิญญาณและทางการกระทำที่ดีงาม** มีความทันสมัย มีความพอเพียง อีกหลายอย่างที่สามารถสัมผัส เรียนรู้และนำมาเป็นแบบอย่าง หรือนำไปใช้ได้ดีจากหนังสือเล่มนี้

เอกสารอ้างอิง

Soothipunt, A. (2020). **Sawa Khwāmkhīt**. 2nd ed. Bangkok: Santisiri Printing. (in Thai)